

Pels camins de la història amb Agustí Duran i Sanpere

Jaume FERRAN

A Nuri, Roser i Lali

Installada centralment dins del domini de la nostra més exigent historiografia, la figura de Na Agustí Duran i Sanpere la ultrapassa àmpliament, fins al punt que amb justícia li podem aplicar la qualificació de polígraf, com ho fem amb el seu company de Centenari, el metge Gregorio Marañón, o, com abans d'ambdós ho fèiem amb la figura de Marcelino Menéndez Pelayo.

Entorn a la història, que va servir amb dedicació preferent, hi havia, en el cas d'En Duran i Sanpere, l'arqueologia, l'etnologia, la història de l'art, el folklore, la literatura... La seva curiositat i el seu saber abastaven aquestes i altres dimensions que feien molt atractiva la seva figura, que guanyava encara més amb el tracte diari.

Si la seva tasca d'historiador ha estat estudiada amb detall, avui voldria destacar una faceta precursora, entre nosaltres, de part de la seva obra que jo posaria dins de la història de les mentalitats, per emprar una expressió que des de principis de segle ens ha acompanyats amb fortuna diversa.

Aquesta disciplina, nascuda per a donar-nos una nova dimensió de la història, s'ha revelat fonamental per a continuar la recerca històrica per nous camins.

*Pels camins de la història*¹ és, potser, un dels llibres menys coneguts del nostre historiador i en ell trobem apuntats molts nous viarany i caminois pels quals ens podem enditzar en una història que reclamava un nou tractament. Fixem-nos, per exemple, en l'organització del llibre amb apartats com «Sobirans, nobles i homes de govern», «Guerres i violència», «Les arts», «Les lletres», «Activitats populars», «Festes», «De cada dia» ... Ens donen una síntesi de temes que li varen preocupar tota la vida, i que va anar presentant-nos en distints medis periodístics o radiofònics. Però en poder contrastar-los ens donen, de certa manera, l'essència del pensament del nostre historiador, que no s'adaptava totalment a un sistema extern, sinó que en creava un d'intern, propi, que ens va anar donant l'ànima de molts dels seus llibres. Tant les «Glosses a documents dispersos» que es publiquen amb el títol de *Per a la història de l'art a Barcelona*, com el *Llibre de Cervera* o com els volums de *Barcelona i la seva història* són, en essència, compilacions de treballs diversos, apareguts en distintes ocasions que, de sobte, semblen demanar una ànima conjunta i s'ordenen en forma de llibre. I és, precisament, l'enllaç que imposa la publicació el que els fa més entenedors i els dóna una última presència, que no tenien quan anaven cadascú pel seu compte.

Duran i Sanpere, home del seu temps, s'adonà que la unitat s'havia trencat i per a comprendre el món —fins i tot el de l'historiador— havíem de redreçar-la, reunint les guspies disperses. Les glosses d'En Xènius són les grans precursors —si recordem que apareixen a partir del 1906—, és a dir, quan Duran i Sanpere tenia 19 anys. Anys més tard l'obra poètica d'En J. V. Foix i la prosa d'En Josep Pla són fites d'una visió fragmentària, pròpia d'una generació que va heretar la preocupació noucentista per la unitat, quan ja es veia que la unitat era impossible i que el màxim que es podia assolir era el posar en relació una sèrie d'aspectes que en el seu entrellaçament ens donaven una última dimensió.

En el cas d'Agustí Duran, però, la preocupació noucentista s'erigeix en eix central del seu pensament. Si l'Eugeni d'Ors de-

1. DURAN I SANPERE, Agustí: *Pels camins de la història*, Fundació Salvador Vives Casajuana, Barcelona, 1973.

fineix i es defineix com a noucentista, posant els paràmetres de la nova actitud que definirà el nostre segle. Si Josep Carner i Gue-rau de Liost en són abanderats preferents dins de la literatura; si Sunyer, Clarà o Torres Garcia entre altres ens ofereixen la seva vertent plàstica, ja és hora de posar entre ells la figura de Duran i Sanpere i d'entendre el comentari que Xènius va fer-li poc abans de morir en dir-li que ells dos eren els últims que quedaven... Els últims de què? —es preguntava Duran i Sanpere en explicar-m'ho—. Per a mi no hi ha dubte que eren els últims d'aquella generació que en Xènius va somniar un dia i que va esforçar-se per la unitat contra la dispersió, per Roma contra Babel, pel signe del Pare contra el del Proletari —per a dir-ho amb les seves paraules.

Adonem-nos, però, que en aquella recerca febrosa de la unitat, l'instrument lingüístic per excel·lència va ésser precisament la glosa, eina d'hermenèutica humil que ens proposa, precisament, una visió fragmentària —com ho són els reculls d'En Pla o les semblances foixianes del «Diari 1918».

La realitat del nostre segle no ha permés una visió unitària —encara que tos els noucentistes la tingueren sempre com a ideal. La realitat ha estat per a nosaltres un «Mirall trencat» i només hem pogut copsar-la buscant els reflexos perduts i evocant-los d'una o altra manera.

Fent una desviació hauríem d'alludir ara al procediment literari per excel·lència d'En Duran i Sanpere, en el seu llibre de records *Tornant-hi a pensar*. En els «Quatre mots» inicials ens confessa que els esdeveniments evocats són «Veritables *clarianes de la memòria*, produïdes sense esforç de voluntat. Com aquelles dels boscos espesseïts i penombrosos, clapes llumionses on, a la manera de les pintures dels primitius flamencs, cada cosa té força i valor propis en 'un realisme obsessionant».²

També en la seva recerca històrica ens sembla trobar-nos davant de *Clarianes de la història*, que exigeixen la glosa immediata, l'apunt febrós, a vegades el llarg comentari.

I al costat de la recerca, l'acció. Com en el cas d'En Xènius al costat de la Logomaquia tenim sempre l'Heliomaquia, la lluita per la llum, l'esforç constant per a obrir camins als altres. Recordem, per exemple, el primer premi del primer concurs d'Arxius

2. DURAN I SANPERE, Agustí: *Tornant-hi a pensar*, Editorial Selecta, Barcelona, 1961.

i Museus a Catalunya que li atorgà la Secció Històrico-Arqueològica de l'Institut d'Estudis Catalans, l'any 1914, per l'organització de l'Arxiu Municipal de Cervera, que serà el model a aplicar quan a la creació de l'Arxiu històric de Barcelona tres anys més tard.

Per a ell la història era sempre viva, com ens ho mostra el seu *Llibre de Cervera*, en el qual l'any 1972 ens dóna, una vegada més, l'ànima de la nostra ciutat en una sèrie de visions aparentment disperses, però que s'entrellacen fins a oferir-nos el mirall recompost, la ciutat que surt com l'Au Fènix de les cendres de l'oblit i que ens ofereix la quintaessència de la seva imatge quan nosaltres, els lectors actius, posem en contacte, com ha d'ésser, els diferents reflexos escollits.

Les palpitations del temps —per emprar una expressió orsiana— han portat el nostre segle cap a l'atomització i el fragmentarisme. Potser abans que els altres, els historiadors espanyols van tenir en la nostra guerra incivil la constatació que la història, de sobte, s'havia desbocat i aquell sotrac va fer trontollar l'andamiatge de les seves recerques, com va passar anys més tard a França quan els historiadors francesos s'enfronten amb la descolonització «i la consegüent decepció de la intelligència francesa molt compromesa amb la lluita a favor dels antics colonitzats».

En un i altre cas si la història els havia defraudat, quedava l'altra història o el «temps llarg» —per a dir-ho amb l'expressió d'En Braudel.⁴

Aquesta altra història —o història «altra»— és la que sempre vam trobar en els escrits d'Agustí Duran i Sanpere, que no es va detenir en la pura recerca documental, en l'aspror de la dada... Ell ens va oferir sempre nous camins per a recórrer, i en la seva companyia els vam anar explorant amb el mateix encant amb què al seu costat buscàvem terrissa ibèrica als entorns del nostre Sant Pere el Gros.

Mai no va considerar la història com una disciplina morta. La seva paraula —molt especialment— i els seus escrits ens la presenten com un camí que s'obre davant nostre i que cada vegada ens mostra horitzons més prometedors...

Una de les lectures de Na Agustí Duran i Sanpere és la que ens permet avui l'òptica de la «història de les mentalitats», que

3. *L'Avenç*, plec núm. 10, núms. 106-107/1987 (Gènesi i crisi de la noció de «mentalitats», de Jacques Revel, p. 14).

4. *Idem*, p. 15.

ens explica els seus múltiples interessos: l'etnologia, el folklore, la història de l'art —molt especialment, el popular...—. Publicacions com la primera que va fer, sobre «un 'Misteri de la Passió' a Cervera»,⁵ acabada avui amb escreix per la seva filla Eulàlia,⁶ ens posen a la nostra disposició no tan sols la recuperació d'una obra literària, ans bé el glatir de tot un poble entorn d'una manifestació popular que mai no s'ha estroncat del tot.

Encara és més clara la seva actitud en les recerques que va dedicar a la comunitat jueva cerverina i catalana en general, ja que sempre sabia elevar-se de l'anècdota a la categoria —com també predicava el noucentisme orsià—: Així, per exemple, en les «Referències documentals del call de juhéus de Cervera»⁷ o en el treball fet amb la col·laboració de Moïses Schwab, «Les juifs à Cervera et dans d'autres villes catalanes».⁸

Els seus treballs de divulgació històrica, que va començar l'any 1944 i que l'Instiut d'Història de Barcelona ens va oferir com a aportacions personals i altres vegades com a treballs d'altri sota la seva direcció⁹ ens donen fe d'una de les tasques que posen a l'abast del ciutadà corrent no només la dada històrica, ans bé la mentalitat present al desenvolupament de la seva ciutat —en aquest cas, Barcelona—, el que és més evident encara en els apartats o capítols dels volums de «Barcelona i la seva història».

De tota aquesta activitat —heliomàquica i logomàquica— en surt, sobretot, la figura d'un humanista, com ha constatat repetidament En Josep Maria Razquin, que l'ha definit encertadament com «el gran poeta de la Història». Precisant més: ha estat i és el gran trobador de la Història, de l'Arqueologia, de l'Art. Els seus escrits no són mai lletra freda i desangelada perquè sempre surten de les seves mans bategant-hi l'impuls poètic, serè

5. *Estudis Universitaris Catalans*, vol. VIII, 1913, pp. 241-290.

6. *La Passió de Cervera. Misteri del segle xvi*, Biblioteca Torres Amat, Curial, Barcelona, 1984.

7. Discursos llegits en la «Real Academia de Buenas Letras» de Barcelona, en la solemne recepció pública de D. Agustí Duran i Sanpere, el dia 20 d'abril de 1924. Im. «Atlas Geográfico», 1924.

8. De «Sefarad XXXIV», 1974, pp. 79-114.

9. Divulgación Histórica: Boletín Semanal Radiado desde la emisora de Radio Barcelona, Barcelona, Archivo Histórico de la ciudad, Santa Lucía, 1. Casa del Arcediano-Ayuntamiento de Barcelona. Instituto Municipal de Historia de la ciudad.

i apassionat al mateix temps, que és el signe dels humanistes íntegres».¹⁰

Sí, el d'humanista és el que més li escau, perquè res humà li va ésser alié i perquè va donar humanitat a tot el que deia, a tot el que tocava. Així ens va poder confiar el document —amb el heu comentari exhaustiu—, però al seu costat l'exemple de la recerca humanista, que no es detenia en la dada, ans bé procurava sempre anar més endavant portant-nos amb ell «pels camins de la història».

Fins i tot la pedra o el metall són humanitzats en el discurs de Na Agustí Duran i Sanpere. Recordem un dels seus textos que a tots ens ha encantat:

«La història d'una campana és, entre les històries dels cossos inerts, la que s'assembla més a la història humana. El seu bronze no és una massa immòbil, sinó que volteja àgil dins la torre; no és informe, sinó graciosament modelada en forma de flor; la seva naixença és assenyalada amb joia. La campana és, de més a més, dignificada pel bateig, té nom propi i padrins a semblança de nosaltres. I sobretot, és bronze sonor i cordial que pren part amb veus, que gairebé són paraules, en les alegries i penes dels feligresos; que compta vigilant, les hores de llur vida i és despertador d'activitats corporals i de meditacions de l'esperit. A ningú no pot ésser-li indiferent la història de la campana que assenjala, hora rera hora i amb veu familiar, el pas del temps».¹¹

És la introducció simfònica a l'apartat dedicat a «La campana de les hores», dins del capítol que estudia «El proveïment, el comerç i els serveis públics».

Els apartats anteriors són els de «El pa», «La fruita», «L'aigua», «Fanals i teieres». Els posteriors «La taula dels Florins», «Les Drassanes», «El comerç marítim», «Els banquers», «Els esclaus» i «Els carrers». Una vegada més, en el context de la seva estimada Barcelona, Duran i Sanpere ens dona una mostra més de la història de les «mentalitats» entrellaçant els diversos aspec-

10. DURAN I SANPERE, Agustí: «En el camí de la història de Balaguer» (pregó de les festes del Sant Crist, any 1968), Pòrtic de l'Excm. President de la Diputació Provincial, En Josep M. Razquin, Festa Major del Sant Crist, 1970, Balaguer.

11. *Barcelona i la seva història, la societat i l'organització del treball*, Curial, documents de cultura, Barcelona, 1973.

tes del manteniment de la ciutat i proporcionant-nos les dades suficients per a comprendre els homes que el portaven a càrrec.

I tot servit amb la prosa lluminosa —vertader poema en prosa, moltes vegades, com el que hem citat...

Deia el filòsof Manuel Sacristán que «*En sustancia, la aspiración sistemática contemporánea aspira más bien a elaborar la cohesión racional entre la teoría pura y la práctica y la teoría de ésta (ética, filosofía de la sociedad, política, etc.)*»,¹² el que, al meu entendre, podria definir la preocupació històrica de Na Agustí Duran i Sanpere.

Unes altres paraules del mateix Sacristán podrien donar-nos fe de l'home, quan ens recorda que «*Una tradición venerable distingue entre el sabio y el que sabe muchas cosas. El sabio añade al conocimiento de las cosas un saber de sí mismo y de los demás hombres, y de lo que interesa al hombre. El sabedor de cosas cumple con comunicar sus conocimientos. El sabio, en cambio, está obligado a más: si cumple su obligación, señala fines*».¹³ Perfecta definició de Duran i Sanpere.

Avui que una nova lleva d'historiadors —a Cervera i fora d'ella— han recollit amatents la torxa que va lliurar-los Na Agustí Duran i Sanpere, potser hauríem de recordar el que ens urgia En Joan Ainaud des d'el seu pròleg al *Llibre de Cervera*, quan demanava entre nosaltres nous instruments d'historiografia col·lectiva, com el que a Milà representa la Fundació Treccani.¹⁴

S'imposa ara més que mai la creació d'una aital Fundació entorn de l'obra i del record de Na Agustí Duran i Sanpere, per acabar el que ens va deixar —i molt especialment la història de la nostra comarca, que va començar i que jo vaig veure abans de la seva mort.

Quin lloc més adient que Cervera per a hostatjar-la?

12. SACRISTÁN LUZÓN, Manuel: «Panfletos y materiales», Icària, Barcelona, 1983, vol. II, p. 171.

13. Idem, vol. II, p. 13.

14. *Llibre de Cervera*, p. xv.

